

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Deutsche Gedichte des Mittelalters. Mhd./Nhd. Übers., ausw. u. erl.: Müller, Ulrich. Erl.: Müller, Ulrich; Weiss, Gerlinde. – Stuttgart : Reclam, – 1993. – 607 S. (DGM)
2. Deutscher Minnesang (1150 – 1300). Einführung sowie Auswahl und Ausgabe der mittelhochdeutschen Texte von Friedrich Neumann. Nachdichtung von Kurt Erich Meuer. – Stuttgart : Reclam, – 2002. – 174 S. (DM)
3. Heinrich von Morungen. Lieder. Mittelhochdeutsch und Neuhochdeutsch. Text, Übersetzung, Kommentar von Helmut Tervooren. – Stuttgart : Reclam, – 2003. – 248 S. (Morungen)
4. Minnesang Mittelhochdeutsche Texte mit Übertragungen und Anmerkungen. Hrsg., übersetzt und mit einem Anhang versehen von Helmut Brackert. – Frankfurt am Main : Fischer, 1999. – 352 S. (Brackert)
5. Reinmar: Lieder Nach der Weingartner Liederhandschrift (B). Mhd./Nhd. Hrsg., Übers. u. Komm.: Schweikle, Günther. – Stuttgart : Reclam, – 2002. – 408 S. (Reinmar)
6. Tagelieder des deutschen Mittelalters Mhd./Nhd. Ausw., Übers. u. Komm.: Backes, Martina. Einl.: Wolf, Alois. – Stuttgart : Reclam, – 2003. – 308 S. (Tagelieder)
7. Walther von der Vogelweide. Gedichte : mittelhochdeutscher Text und Übertragung / Walther von der Vogelweide. Ausgew., übers. u. mit e. Kommentar vers. von Peter Wapnewski. – Frankfurt am Main : Fischer, – 1990. – 303 S. (WvdV)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичної структури концепту ЖІНКА на матеріалі лірики міннезангу 12-14 століть. Велику увагу приділено аналізу вербального вираження психологічного портрету жінки епохи Середньовіччя. Розглянуто квантитативне співвідношення номінативних одиниць – вербалізаторів концепту ЖІНКА у поезиці міннезангу.

Ключові слова: антропоцентризм, лірика міннезангу, концепт.

Summary. The article is devoted to the investigation of the lexico-semantic structure WOMAN's concept which is based on lyrics of minnesang of the 12-14th century. Great attention is paid to verbal expression of psychological woman portrait of medievalism. The quantitative correlation of nominal units which are verbalizing WOMAN's concept are regarded.

Key words: anthropocentrism, lyric, lyric of minnesang, concept.

УДК 811.161.2'38:37

Босак Н. Ф.

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНОЇ ГРИ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

Сучасна постмодерністська література вміщує в собі такі риси, як багатовимірність, змішування різних літературних традицій, має культ невизначеності, хаотичності, пропусків, помилок та мовних ігор. Людина, на яку спрямовано цю літературу, є інтелектуалом, споживачем інформації, вона володіє правилами мовної гри та чудово розуміє умовність будь-яких норм. В арсеналі гри є багато засобів: гра з простором та часом, мовні ігри (на всіх мовних рівнях), ігри з текстовими структурами та філософськими ідеями. Нас перш за все цікавить саме мовна гра. Дослідження творів сучасної постмодерністської літератури вимагає глибокого аналізу з мовного боку, оскільки багато мовних елементів, що раніше викреслювалися цензурою, тепер офіційно з'являються на сторінках книжок. Автори використовують лайку, активніше утворюють неологізми, заграють з читачем словом. У такий спосіб мовна гра стає елементом стилю письменника, потім поступово стає ознакою напряму. Вона охоплює ті явища, коли мовець грає з формою мовлення, коли вільне ставлення до форми дає естетичне задоволення.

Останнім часом значно посилюється інтерес науковців до аналізованого явища. Так, мовну гру як елемент мови досліджували Т. А. Грідіна, Н. П. Колесников, Н. Ф. Непийвода, О. О. Тараненко, О. Т. Тимчук; мовну гру як елемент комунікації розглядали Е. Берн, О. А. Земська, В. Г. Костомаров, А. Е. Левицький, В. З. Санников тощо. Мовна гра з погляду комунікативної лінгвістики є досить цікавим явищем, адже на думку американського логіка Г. Грайса, успішна комунікація можлива при дотриманні 4 факторів: інформативності, істинності, релевантності та чіткості [4]. У випадку гри словами чіткість не повністю, але втрачається. З'являються кілька варіантів розуміння одного висловлювання або воно стає незрозумілим. Процес комунікації не зникає, але дещо ускладнюється. Для розуміння змісту

адресату потрібно виконати одну чи кілька логічних операцій, а потім обрати потрібний зміст та усвідомити його. Мовна гра як засіб комунікації автора з читачем ще достатньо не розкрита, і цим зумовлена *актуальність* нашого дослідження.

Мета нашої наукової розвідки полягає в аналізі явища мовної гри у творчості сучасного постмодерніста Юрія Андруховича. Із зазначеної мети випливають такі **завдання**: проаналізувати мовну гру як засіб комунікації автора з читачем; виявити елементи мовної гри з семантико-стилістичного боку у творах автора.

Гра словами ґрунтується на навмисному зіставленні мовних одиниць з подібним чи тотожним звучанням, але різним за значенням чи вживанням, належить до досить поширених семантико-стилістичних явищ мови. За особливостями семантико-структурної організації конструкцій з елементами словесної гри, насамперед каламбурного характеру, дослідники виділяють різні типи побудов. Приміром Н. П. Колесников виділяє три типи [5, 79-81], О. О. Тараненко – 7 типів [6, 39-41]. Можна помітити, що в усіх класифікаціях спільними є принаймні два типи: навмисне зіткнення омонімів або значень полісемічного слова в контексті та навмисне поєднання, суміщення двох значень в одному слові, двопланове осмислення слова.

Ю. Андрухович є чи не найяскравішим представником сучасного українського постмодерну. Його твори сповнені випадками дотепної і цікавої мовної гри. Перш за все, розглянемо її як обіграння слів з метою створення стилістичного та семантико-стилістичного ефектів комічного характеру. Це досягається автором за допомогою звукових повторів, звукової метафори, поетичної етимології, паронімічної атракції та парономазії тощо.

Яскравими випадками паронімічної атракції є такі: *“Пане Перфекцій, ми з нетерпимістю [вжито замість “нетерплячістю”], чекаєм на Вас. Як кажуть у Вашій вітчизні [вжито замість “вітчизні”], добром пожалуйте! [замість “добро пожалуйте”]”* [2, 15]. У цьому реченні наявні пароніми “нетерпимістю” – “нетерплячістю”, “вітчизні” – “вітчизні”, саме вони створюють комізм мови листа, якого було надіслано пану Перфекцію. Тут відбувається навмисне перекручування українських слів, бо за сюжетом листа надіслано із Німеччини. Автор у м’якій формі глузує з неграмотності німецьких організаторів свята, на яке запрошено головного героя твору. *“Якщо Ви готові засвідчити Вашу зацікавленість у поймаєному вище семінарі, то просимо ухильно [замість “прихильно”] прийти до Венеції”* [2, 14]. Відповідно автор замінює один паронім іншим: “прихильно” – “ухильно”, це також створює комізм, бо саме за допомогою цієї заміни слів – ми помічаємо певну нещирість авторів листа. *“Вискочив перед них яко чортик знова пан секретар Даппертутто з нетлінною [вжито замість “нетліючою”] папіроскою”* [2, 41]. Цей вияв паронімічної атракції звертає увагу читача на ознаку папіроски: вона не така, що ще не стліла, а саме нетлінна – вічна, є постійною характеристикою персонажа. *“Нова тимчасова перекладачка, викладачка (ні, пане Карле, не розкладачка)”* [1, 13]. Слова *перекладачка, викладачка, розкладачка* поставлено в один ряд за подібністю звучання, здається на слух, що змінюються тільки префікси. В останньому випадку слово “розкладачка” натякає на сексуальні стосунки, тобто їх заперечує. Подібний варіант: *“Якийсь порядно підпилий вусань-архітектор (проректор – директор – еректор?)”* [1, 13]. Ще один схожий випадок обіграння: *“То якесь таке сафарі, вестерн, екшн і фікшн, словом, машина марки іномарка”* [1, 13].

У своїх творах Ю. Андрухович досить часто послуговується парономазією. Наприклад, *“Ступивши на міст Академії, Респондент вимовив загадкове словосполучення “повний пінцет” [використано замість досить розповсюдженої лайки]”* [2, 25]. У цьому випадку автор звертається до такої стилістичної гри не через цензуру, адже зміст сказаного дуже легко вгадується, ймовірно, це також варіант певного загравання та спілкування з читачем, яскравий приклад мовної гри. Спрямованість на комунікацію досить виразна: це словосполучення викликає відповідну реакцію у читача – він досить легко розуміє у підтексті лайку, не потрібно вдаватись до глибокого аналізу, що ж автор мав на увазі: “і я, і ти знаємо і використовуємо ці слова”. *“На Ка’д’оро нарешті зійшла руда засранка. Ерекції [вжито замість “реакції”], смію припускати, все ж не відбулося”* [2, 25]. Тут мовна гра є зворотною до попереднього прикладу – замість загальноновживаного літературного слова спостерігаємо медичний термін, що створює сексуальний контекст. Це також спрямовано на комунікацію – за сюжетом зустрічається чоловік із жінкою, і автор заміняє слово з метою створити певний підтекст: “ви ж розумієте, про що я”.

Крім паронімічної атракції та парономазії, Ю. Андрухович часто використовує й інші стилістичні засоби, зокрема такі, як окаянізми. *“До ваших послуг: плюскіт води, запах парфумів, мигдалеве печиво, каплички на палях, вірш Рільке, гостропера [вжито в значенні “загострена на кінцях”] трава у внутрішніх двориках, наперсток [у значенні “дуже мало”] смолянистої пекельної кави [у значенні “дуже чорна”], вчені ерудити і книжники, перелітні [у значенні “дуже літні”] жінки, що дивляться в очі, десять тисяч церков, палаців, винарень, музеїв, борделів, чотириста мостів, і з кожного вам пропонується плюнути і, ясна річ, найтріумфальніше з венеційських видовищ – повсюдне тріпотіння ніколи не сохнучої білизни!”* [2, 34].

Досить цікавим є елементи мовної гри із використанням лінгвістичних термінів: “– *Не звертайте увагу*, – *холоднувато сказала їй пані Рома замість можливого в такій ситуації вибачення*. – *Уваги*, – *виправив її Пена*. – *Родовий відмінок – уваги*. *Знахідний – шию*. *Не звертайте шию*. *Гарні дівчатка, правда ж?*” [1, 112]. “*Не звертайте увагу*” було вимовлено з помилкою вживання родового та знахідного відмінків, натомість герой виправляє з навмисним створенням комічного ефекту, вживаючи лінгвістичні терміни – “*не звертайте шию*” – гра стосується привабливості дівчат. “*Ти завтра будеш конати зі своїм серцем, – попередила Рома. – Конати? – Пена закотив очі. – Конати – це недоконаний вид. Чарлі!*” [1, 127]. Тут підкреслено несумісність форми і змісту висловлюваного.

Почасти у творчості Ю. Андруховича можна зустріти мовну гру з комунікативною функцією на рівні омонімії та паронімії. “*Що спонукало Рому зв’язати своє життя (ну так, зав’язати собі життя, саме той випадок!) з цим неохайним старіючим чоловіком*” [1, 56]. Обіграються пароніми *зв’язати* (поєднати) – *зав’язати* (остаточно відмовитись від чого-небудь, жарг.). Автор вдається до розширення змісту повідомлення, дуже виразні ознаки комунікації з читачем – “*Рома вирішила поєднати своє життя із старим чоловіком, чим закрила собі багато можливостей*”. “*На якій підставі (так, звичайно – підстава, саме те слово, підстава!)?*” [1, 199]. Гра на семантичному рівні – кумедність створюється на використанні різних значень омоніма “*підстава*”. У випадку “*змушуючи всіх підлеглих (студенток-боржниць, аспіранток, асистенток і викладачок) до справжньої підлеглих*” [1, 162] бачимо обігравання змісту на семантичному рівні – “*підлеглих*” (тих, що є нижчими за соціальним статусом) та “*підлеглисть*” (явище підлягання, знаходження унизу, під чимось або кимось – натяк на сексуальні контакти). В уривку “*востаннє лясає по безформеній задниці вагонну тітку з хімічним олівцем і накладною у руці, накладну вагонну тітку*” [1, 20] знову зустрічаємо омонімічну гру слів: “*накладна*” – це “*папір із переліком певних товарів*” та омонімічне “*накладна*” із значенням “*та, що накладається, кладеться поверх*”, стосовно вагонної тітки це звучить як “*жінка легкої поведінки*”. Також цікавим є уривок “*тут є одна така планетниця, вона – це саме – якби телепатка, от нею й телепає*” [1, 149]. Слово “*телепає*” у цьому випадку є ніби твірним для “*телепат*” – тобто “*та, що телепає язиком*”. Автор змінює значення слова, спираючись на мовні засоби.

Отже, мовна гра – це особливий вид мовленнєво-творчої семіотичної діяльності. Під умовою мовної гри, що стосується поведінки учасників, розуміється необхідне використання у процесі мовної гри такого виду ментальної діяльності, при якому творець повідомлення апелює до знань одержувача і підштовхує його до створення певного умовиводу.

У результаті аналізу творчості Юрія Андруховича ми дійшли таких висновків. Мовна гра у романах автора створюється більшою мірою за допомогою семантико-стилістичних одиниць, дуже рідко ми спостерігаємо мовну гру на рівні словотвору, морфології, синтаксису і фразеології. Функції, які несуть на собі ці явища, загалом мають комунікативний підтекст, паралельно створюючи комічний чи пародійний ефекти. Найчастіше ми спостерігаємо такі випадки мовної гри як паронімічна атракція, паронімазія, оказіоналізми, омонімія тощо. Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі явища мовної гри в межах фразеологічних і граматичних особливостей сучасного постмодерного твору.

Список використаних джерел

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Юрій Андрухович. – К. : Критика, 2006.
2. Андрухович Ю. Перверзія / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997.
3. Андрухович Ю. Рекреації / Юрій Андрухович. – К., 1997.
4. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // НЗЛ. Вып. 16. – М., 1985. – С. 222-223.
5. Колесников Н. П. О некоторых видах каламбура // Русский язык в школе. – 1971. – № 4. – С. 79-81.
6. Тараненко О. О. Гра слів / Олександр Онисимович Тараненко // Культура слова. – 1997. – Вып. 50. – С. 37-41.

Анотація. У статті проаналізовано мовні одиниці з елементами гри слів у творчості сучасного українського постмодерніста Юрія Андруховича. Виявлено такі домінуючі елементи мовної гри із семантико-стилістичного боку: звукові повтори, паронімічна атракція, паронімазія, омонімія тощо. Проаналізовано мовну гру як засіб комунікації автора з читачем.

Ключові слова: мовна гра, семантико-стилістичні феномени, постмодернізм.

Summary. In the article the language units and play on words in Y. Andruhovuch's post-modernistic prose are considered. The attention is focused on the semantic-stylistic phenomenons.

Key words: play on words, semantic-stylistic phenomenons, post-modernistic prose.